

ERHVERVSUDVIKLINGEN I GRØNLAND

Af kontorchef *Jens Fynbo*

Når vi i dag står over for en behovsopgørelse for investeringer i Grønland inden for en 5-års periode på tæt ved 2 milliarder, hvoraf ca. 300 mill. kroner omfatter industrianlæg, så er der vel ikke noget at sige til, at en del mennesker begynder at spekulere på, om dette nu også kan være rigtigt sådan pludseligt at hælde industrialiseringen ud over det grønlandske samfund, der kun i begrænset omfang er rustet til at klare denne opgave.

Det må derfor være rigtigt at give lidt historisk baggrund for, hvorledes man er nået frem til det nu foreliggende program.

Ved et sådant tilbageblik viser det sig, at sagen ikke er så ny, som man i første omgang tror. Udviklingen sker nok i spring, men man skal have et tilløb for at kunne foretage et ordentligt spring, og inden for den moderne erhvervsudvikling i Grønland kan vi roligt sige, at tilløbet har fundet sted over en ca. 10-årig periode. Det er ikke muligt at drage direkte sammenligning mellem 1956 og 1966. Dels gør den økonomiske udvikling en sammenligning af tallene illusorisk, dels åbner den tekniske udvikling nye perspektiver, ligesom også resultater af videnskabelige og praktiske undersøgelser kan angive nye muligheder.

Forudsætningerne for investeringsprogrammet og for erhvervsudviklingen i Grønland er ikke alene et spørgsmål om befolkningens indstilling og udvikling, men er også dels økonomisk og dels teknisk betinget.

Vi kan fastslå, at hele Danmarks økonomiske situation til enhver tid sætter en grænse – et eller andet sted – for den aktivitet, der kan tilvejebringes for den gruppe danskere på knap 40.000 sjæle, der lever under Danmarks nordligste himmelstrøg.

De tekniske forudsætninger er et spørgsmål om at føre den økonomiske aktivitet frem inden for de områder, hvor den kan gøre mest nytte, enten man så vælger husbyggeri, erhverv, uddannelse, sociale forbedringer eller andre investeringsområder eller inden for bestemte geografiske områder. Det er næppe rigtigt, at intensivere investeringsprogrammet ubegrænset. Den grønlandske befolkning har gennem sine politiske repræsentanter fra både nord og syd sammen med de direkte implicerede embedsmænd et stort ansvar ved planlægning af den materielle udviklingsrytme.

Det nytter ikke alene at sætte bygning af sygehuse eller erhvervsanlæg eller boliger i gang. Man må finde den rigtige rytme, så investeringerne på de forskellige områder bliver rigtigt koordineret. Hvilke investeringsbehov skal have første prioritet, og hvilke investeringer skal finde sted omtrent samtidigt? Der må være balance mellem den erhvervsmæssige udvikling, der skal danne basis for befolkningens indtægtsfremgang og den forsyningsmæssige side, der skal give befolkningen mulighed for at lære anvendelse af de øgede indkomster til de forbrugsgoder, herunder de kostbare erhvervsredskaber, der er nødvendige for at bevare indtægtsfremgangen og den gode sundhedstilstand. Hvis ikke der planlægges omhyggeligt, kan det hele let blive en økonomisk indsats, der kun har utilfredshed i sit kølvand.

Som eksempel på en sags udvikling gennem årene og hvor vigtigt det er at følge resultaterne af de videnskabelige og praktiske undersøgelser, når man arbejder med erhvervsudvikling i Grønland, kan nævnes den udvikling, som er sket i sagen om Jakobshavns produktionsanlæg. Denne sag er typisk og kan nok give en forståelse af baggrunden for årligt tilbagevendende ændringer i investeringsprogrammet.

I en foreløbig rapport fra maj 1957 har man behandlet investeringsplanen for Jakobshavn. Dengang var undersøgelserne om rejeforekomster ikke så langt fremme, at man kunne regne med de store tilførsler, som vi kender i dag. Man måtte arbejde ud fra de råvareresourcer, som vi vidste noget om, og derfor gik man ud fra et anlæg, der skulle behandle

- ca. 500 tons vinter-hellefisk i perioden 1.11.-1.5.,
- ca. 300 tons sommer-hellefisk,
- ca. 700.000 dåser rejer og
- ca. 100 tons havkat.

Selvfølgelig skulle de traditionelle produkter fortsat indgå i produktionen, nemlig torsk til saltfisk, hvorefter der stadig var en del, samt lever og spæk til nedsaltning. Disse anlæg blev dengang realitetsbehandlet ud fra den betragtning, at Jakobshavn ad åre ville få et indbyggerantal på ca. 2.500. Man gjorde opmærksom på, at den skitserede industrialisering måtte forvente at få mærkbar betydning for byens fremtidige udvikling. De forøgede indtjeningsmuligheder ville give sig udtryk i behov for forbedret standard i kulturel, social og teknisk henseende, og selve levestandarden ville blive hævet.

For at klare den højere levestandard måtte man forberede et omfattende byggeri af boliger, skoler, hospitaler, forsamlingshus, kirke o. s. v.

Man forudså dengang, at stigningen i forbruget af konsumvarer og varige forbrugsgoder nødvendiggjorde nye butiksbygninger, der gav mulighed for at fremvise et større og for publikum bedre vareudvalg.

Sukkertoppen, skole og boliger.

Foto: M. Pryds

Det, der blev sagt i 1957, og som var resultatet af forarbejdet i 1956, er i dag lige så rigtigt som dengang.

Til belysning af udviklingen på større områder kan nævnes, at i 1956 udarbejdede Handelen et –dengang – meget stort anlægsprogram for 6-års perioden 1957–1962 begge incl. Programmet var på den enorme sum af 7 millioner kroner p. a., og de hidtidige bevillinger havde andraget 3,5 millioner kroner p. a. Af dette program på ialt ca. 36 millioner kroner beregnedes industrianlæggene at ville sluge de ca. 15 millioner kroner.

Fra landsrådets og bevillingsmyndighedernes side så man med velvilje på denne plan. Den blev forelagt i landsrådet i 1957, og derefter gik arbejdet videre, men nye forudsætninger nødvendiggjorde ny behandling af spørgsmålet, og Handelen arbejdede derfor videre med et investeringsprogram omfattende udbygning af egentlige industrianlæg i 7 byer i Vestgrønland, nemlig Frederikshåb, Godthåb, Sukkertoppen, Holsteinsborg, Egedesminde, Christianshåb og Jakobshavn.

Samtidig arbejdede man i GTO med en oversigt over de investeringer, der var en nødvendig forudsætning for etablering af industrianlæg, såsom el-værker, vandværker, bådværfter, kajanlæg og andre tekniske faciliteter.

Disse to investeringsforslag blev samarbejdet i et notat i maj 1958 fra Grønlandsministeriets anlægsudvalg* til ministeren for Grønland. Samme år nedsatte Handelen et arbejdsudvalg, der skulle undersøge og vurdere det opstillede industriprogram med de tilhørende tekniske anlæg og udarbejde de nødvendige oversigter, beregninger og tegninger. I dette udvalgsarbejde deltog repræsentanter for såvel GTO som KGH.

Det er interessant at læse indledningen til den rapport, som udvalget afgav i oktober samme år. Arbejdsudvalget gjorde opmærksom på, at udviklingen i det grønlandske samfund efter nyordningen i 1950 var præget af, at man i overensstemmelse med betænkningen fra Grønlandskommissionen af 1948 havde sat det som den første og væsentligste opgave at hæve befolkningens sundhedsmæssige og sociale standard. Man udviklede sundhedsvæsenet. Skolevæsenet var under opbygning, og et bedre boligprogram var under realisering. At disse forhold medførte en stigende befolkning, var en glædelig bivirkning, men inden for det mere materielle område havde det bevirket, at kræfterne nu måtte rettes mod udbygningen af forsyningstjenesten for at sikre befolkningens forsyning med de varer, som den nye leveform og udvikling af erhvervsforholdene nødvendiggjorde. Man var dengang klar over, at løsning af forsyningstjenestens opgaver er en uomgængelig nødvendighed sideløbende med forbedring af erhvervsforholdene.

I den rapport, som blev afgivet, understregede man endvidere vigtigheden af koncentration af produktionen, hvilket naturnødvendig betyder koncentration af befolkningen.

Arbejdet i dette udvalg blev fra alle sider anerkendt, og i juni 1959 blev der vedtaget en såkaldt industrilov, der byggede på denne rapport, og det må nok indrømmes, at denne lov nr. 177 af 5. juni 1959 (om opførelse af fiskeindustrianlæg m. v. og om bygning af havne i Grønland) har været grundlæggende for industrialisering, koncentration og stigende indkomster i Grønland siden, og derfor også en af grundpillerne, hvorpå den nu foreliggende udviklingsplan hviler.

De syv byer er det stadig lige rigtig at have i første investeringsrække, fordi man der må planlægge at modtage de befolkningsoverskud, der ikke kan finde beskæftigelse ude i de områder, hvor naturforholdene sætter en ret snæver grænse for aktivitetsudfoldelsen. Det kan ikke nytte at henfalde i beklagelse over denne tingenes til-

* Grønlandsministeriets anlægsudvalg bestod af repræsentanter for finansministeriet, Ministeriet for Grønland, Grønlands tekniske Organisation, Den kongelige grønlandske Handel og som formand, civilingeniør P. Kern Jespersen.

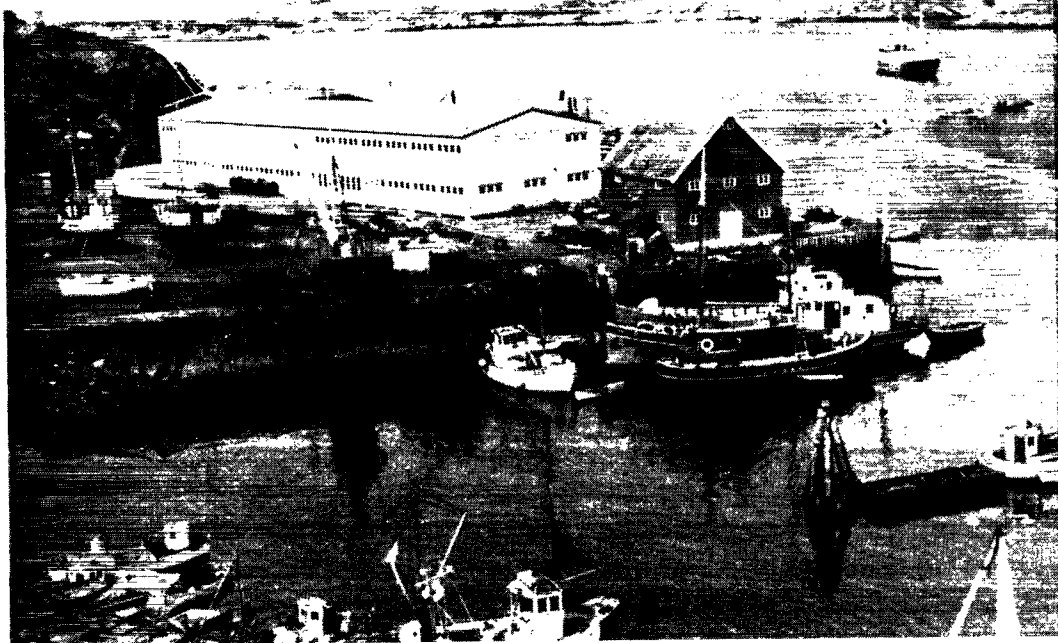

Foto: M. Pryds

Holsteinsborg, produktionsanlægget.

Industriudvalgets rapport indeholder udvidelse af kaj anlæg, service anlæg, køle- og frys elag re.

stand. Det er en universel udvikling, som vi ikke alene har oplevet i Danmark og andre højt udviklede samfund, men som stadig foregår i alle lande, nemlig befolkningens tendens til at flytte til de erhverv og til de bosteder, hvor der er mulighed for en større indtægt og dermed en – i materiel henseende – bedre levestandard. Denne omflytnings- og omstillingsproces præger – og vil fortsat præge – den erhvervsmæssige udvikling i Grønland – og det ganske uanset, hvad man ellers kan mene af godt og ondt som det „industrialiserede“ samfund i sammenligning med det mere „primitive“ samfund.

Selv i Danmark, der dog i forvejen var et veludviklet samfund, har vi i de sidste 20 år oplevet en enorm omflytnings- og omstillingsproces med vandrang fra land til by og fra landbrug til industri. Landbrugets mekanisering og industriens vækst og rationalisering har ført til, at landbrugets andel af de i erhvervene beskæftigede i dette korte spand af år er faldet til det halve, så landbruget direkte i dag kun beskæftiger omkring 15 % af befolkningen.

Vi må erkende, at det er kedeligt, at man i Grønland er bagefter med boligbyggeriet, men situationen er den samme i den øvrige del af Danmark, hvor boligbyggeriet endnu ikke har indhentet befolkningsudviklingen, og det er næppe forkert at sige, at der i selve den danske hovedstad er langt flere boliger, som er uegnede til beboelse, end tilfældet er i Grønland. Hvordan det ligger rent procentmæssigt, kan næppe klarlægges, men i Grønland har man dog den fordel, at den frie natur er tæt uden for døren, hvilket langt fra er tilfældet for mange af baggårdslejlighederne i København.

Befolkningen i hele Danmark strømmer til byerne så hurtigt, at der rundt omkring i stationsbyer og udsteder, i landsbyer og på bopladser findes forholdsvis nye boliger, der står ubenyttet hen, fordi en veritabel folkevandring er igang, og samtidig er der boligmangel og lav boligstandard på de steder, hvortil folkestrømmen går.

Når man taler med udlændinge og for den sags skyld også syddanskere og kommer ind på Grønland, så stilles man uvægerligt overfor problemet nationalprodukt (i lokalgrønlandsk betydning) contra udgifterne, og så opdager man, at der er et stort spring fra det ene til det andet.

Jeg er fuldt ud enig med den udbygning, der er sket på sundhedsvæsenets, skolevæsenets og mange andre områder. Det er en indsats, vi kan være bekendt, og der skal ikke slækkes her, men der er endnu ikke skabt mulighed for, at erhvervene i Grønland indtægtsmæssigt kan komme til at opveje udgiftssiden.

Det er ikke nok at skabe boliger, der må også skabes beskæftigelse, der varigt kan gavne landet økonomisk. Det er næppe for meget at sige, at enten gennemfører den grønlandske befolkningsgruppe dette program – med omflytning og omstilling til mere industriel erhvervsform – eller også er der kun et rent socialt hjælpeprogram at ty til.

Det grønlandske erhverv har nu fået en høj prioritet i investeringsprogrammet, men er dets andel alligevel stor nok. Jeg mener nej, netop fordi vi i Grønland er midt i en folkevandring.

Efter 15 års fri adgang for alle danske til at etablere sig i Grønland og gøre en reel indsats for at udbygge erhvervene er der kun et par steder, hvor syddanske private pengemidler er blevet vovet anbragt i grønlandske erhverv, hvor man ikke umiddelbart er mindst 100 procent sikker på fortjeneste. Der er vel ingen, der betragter det som et vovestykke at bygge en mindre fabrik til behandling af rejer og laks. Her er risikoen ikke stor og fortjenesten sikker, når anlægget er kommet godt igang. Men det er ikke nok at tale om rejer og laks. Den vigtigste råvare er stadig torsken. Det må erkendes, at de private midler, som blev indskudt i Godthåb Fiskeindustri, og som tager sigte på at udnytte alle fiskeforekomster, ikke hidtil har haft for gode udsigter til at forrente sig; og at minkavl nu er genoptaget ved en betydelig privat indsats, til

trods for statens tidligere mindre heldige småforsøg, er også et område, hvor de private midler ikke i de første år kan forventes at give bonus.

Lad os straks erkende, at indenfor det grønlandske erhvervsområde er risikoen for fejlinvesteringer til stede; og erfaringerne fra 15 års fri adgang for privat initiativ og kapital har heller ikke givet det resultat, man ventede.

Gennem de 15 år er der ikke udover et par mindre anlæg ved udsteder bygget industrianlæg baseret på helårsudnyttelse af alle fiskearter og af en virkelig økonomisk betydning for befolkningens indtjeningsmuligheder og som varig samfundsværdi, uden at staten har været initiativtager.

Det forekommer derfor rimeligt – ja uomgængeligt nødvendigt – at staten nu uden yderligere tøven og uden hensyntagen til udefra kommende private interesser gennemfører den investering, der giver Grønland anlæg af dimensioner, der passer til befolkningen i de byer, som i 1975 har brug for en fast indtægt.

Tidligere byggede man et anlæg til fremstilling af saltfisk for at behandle den mængde torsk, som man mente at have sikkerhed for at kunne fremskaffe ved det pågældende sted. Disse ret primitive anlæg krævede ikke store forberedelser. Saltfiskefremstillingen foregik i en uopvarmet bygning, og fiskeriet foregik med små både, der hverken krævede større kajanlæg eller servicefunktioner i land.

Situationen er ændret på dette punkt. Markedet for saltfisk vokser ikke, medens behovet for mere forædlede varer er i stærk vækst. Grønland må være med til at mætte dette marked. I Grønland er man klar over, at hovedparten af fisken, der fanges i Grønland, skal filletteres og fryses, således at befolkningen kan tjene en større arbejds løn, end tilfældet er ved den primitive fremstilling af saltfisk. Denne udvikling er også grundlaget for de planer, som nu i princippet er godkendt for den kommende 10-års periode.

Når planerne skal ligge klar så lang tid forud, er det fordi et produktionsanlæg, der svarer til kravene i dag, omfatter:

- 1) Selve produktionsanlægget med hvad dertil hører af filletteringsmaskiner.
- 2) Indfrysningmaskineri.
- 3) Rigeligt rent vand.
- 4) Fryselagre.
- 5) Elektricitet.
- 6) *Folkerum*. At den moderne produktion kræver større medarbejderstab og øget behov for folkerum ligger i sagens natur.
- 7) *Større fartøjer*. Fiskeriet har ændret sig. Det er i dag ikke nok at fiske med robåde eller de såkaldte nummerbåde. Et produktionsanlæg er så dyrt, at udnyttelsen spiller en afgørende rolle for anlæggets forrentning. Derfor må fiskeperioden udstrækkes, og når fisken ikke står i fjordene, må fiskeren gå til søs og hente den.

Det kræver større fartøjer, der kan klare vind og vejr i Davisstrædet, men dette bevirker også, at der skal være kaj anlæg, hvor skibene kan komme ind for at losse fangsten, modtage udrustning, forsynes med olie og anlæg til reparation af såvel skib som redskaber. D. v. s., at der også skal bygges kaj anlæg, værfter og opføres bygninger, hvor fiskefartøjerne kan betjenes.

- 8) *Tjenesteboliger.* Det moderne produktionsanlæg kræver uddannet personale til ledelsen såvel som til adskillige centrale funktioner i anlægget. Derfor må der til ledelse og specialister bygges tjenesteboliger.
- 9) *Pensioner.* Med opførelse af egentlige tjenesteboliger er boligproblemet ikke løst for produktionsanlægget som helhed. Der må i de perioder, hvor fiskeriet er på sit højeste, være mulighed for at trække arbejdskraft fra andre dele af landet, så råstofferne kan udnyttes, og befolkningen kan få gavn af produktionsanlægget, som er hele hensigten bagved, nemlig løn til den grønlandske arbejdskraft. Til denne relativt løse arbejdskraft må der skaffes såvel indkvartering som kantiner, vaskerier og sidst, men ikke mindst, rum til udøvelse af fritidsinteresser. Hovedparten af den arbejdskraft, som flytter fra udsteder til byerne, vil være relativ ung og i hvert fald hovedsagelig bestå af enlige. Derfor skal der bygges pensioner, hvor arbejdskraften ikke blot stuves sammen, men hvor den kan føle sig hjemme og have tilfredsstillende forhold – også i fritiden.

Den grønlandske fisker har magtet at rykke fra kajakken til 20 tons fiskefartøjer på forbavsende kort tid. Det næste spring, som er på vej, er springet til 200 tons fiskefartøjer eller de endnu større trawlere. Dette spring bliver formentlig vanskeligere end det første var, og derfor kan vi ikke i den første periode regne med, at den grønlandske befolkning alene kan stille fuldt uddannede officerer og mandskab til disposition på de fartøjer, som er nødvendige til at fylde produktionsanlæggene og dermed skabe beskæftigelse for befolkningen.

Det er heller ikke ualmindeligt, at man andre steder til et lille samfund på knap 40.000 mennesker ansætter eksperter udefra til at løse en række samfundsopgaver. Ingen i Grønland eller i Grønlandsadministrationen behøver at skamme sig over, at et sådant arrangement er nødvendigt.

Det, der foran er sagt om udbygningen i de mere moderne anlæg er først og fremmest møntet på åbentvandsbyerne: Frederikshåb, Godthåb, Sukkertoppen, Holsteinsborg, men med undtagelse af, hvad der er sagt om de store søgående fartøjer, gælder det samme for de byer, hvor rejeproduktionen er den afgørende økonomiske faktor. Til gengæld er behovet for tilførelse af arbejdskraft endnu større, indtil maskinpilning er blevet så perfekt, at den kan sidestilles med håndpilning.

Det industriudvalg, som har arbejdet med disse ting, har i december 1965 afgivet en rapport til Grønlandsrådet, hvori der er redegjort for dette, og hvori der er givet

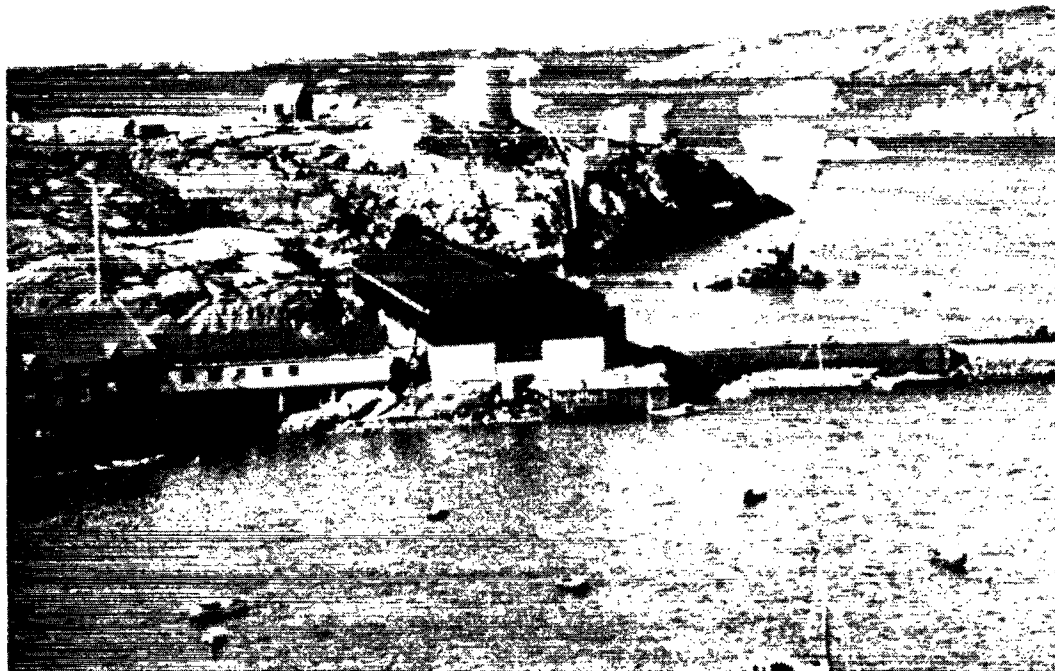

Foto: M. Pryds

*Jakobshavn, det nuværende produktionsanlæg og folkerum.
 Industriudvalgets rapport indeholder forslag til yderligere to etager ovenpå produktionsanlægget
 med indretning af maskinpilleafdeling, endvidere mindre serviceanlæg, udvidelse
 af køle- og fryselagre samt ungdomspension for 100 personer.*

en oversigt over investeringsbehov inden 1975 til de formål, der er nævnt foran, på godt 200 millioner kroner. Der er ikke i dette beløb regnet med udgifter til elværker, vandværker eller skibsværfter. Beløbene fordeler sig til:

1. Sydgrønland ca. 21 millioner kroner
2. Åbentvandsbyerne ca. 153 millioner kroner
3. Diskobugten ca. 30 millioner kroner

Jeg skal ikke her trætte læserne med en beskrivelse af de enkelte anlæg, men dette skal blot være en orientering, der viser et kapitalbehov af betydelige dimensioner, og en opfordring til at gennemføre planen i sin fulde udstrækning. Hvis planen plukkes i stykker, deles ud på småforetagender, vil der ske fejltagelser, og målet bliver næppe nået inden for en overskuelig tid. Man kan ikke forvente, at privatpersoner vil ofre den kapital, der er behov for, bl. a. for at tilpasse unge og enlige til en ordnet tilværelse i bysamfundene.

Der er også en anden meget betydelig fordel for det grønlandske samfund ved at følge den plan, som er lagt. Der vil nemlig samtidig åbnes mulighed for at lade den grønlandske befolkning gradvis overtage anlæggene. Dette vil næppe ske i det tilfælde, hvor en privat mand får bygget et lille anlæg, der giver et pænt overskud. Der vil med den forestående investering blive skabt varige samfundsværdier. Der er ved siden af denne investeringsplan plads nok i byerne til at opføre mindre anlæg, så interesserede private kan sagtens være med, men lad os holde den faste plan for øje – den bør staten gennemføre uden vaklen.

Ingen må se bort fra risikoen for fejlinvesteringer, men industriudvalget har foretaget en budgettering for den investering, der er foreslået, og er nået til det resultat, at der, når planen er gennemført i sin helhed, med de planlagte anlæg med de nuværende priser kan udbetales årlige arbejdslønninger i Grønland på knap 60 millioner kroner.

På samme grundlag er anlæggene beregnet til herudover at give et overskud på ca. 12 millioner p. a. Lad så den grønlandske befolkning få udleveret andelsbeviser for disse beløb, og lad Grønland derved i 1975 stå med et udbygget tilstrækkeligt produktionsapparat, som helt eller delvis ejes af befolkningen. Det giver en betydelig sikkerhed for, at investeringen opfylder sit formål, nemlig at hæve den grønlandske levestandard og gøre de grønlandske erhververe selvejende.

Hvis vi kan stå fast om denne plan, så er der ingen tvivl om, at den grønlandske befolkning vil blive skånet for mange af de vanskeligheder, som andre folkegrupper har måttet slide sig igennem i kampen for selv at komme til at eje de fundamentale eksistensmuligheder.

Jeg er ikke modstander af privatisering, men i Grønland er startomkostningerne store, og risikoen for at råstofforekomsten kan svigte af et sådant omfang, at man ikke kan forvente, at selv en meget velbeslået privatmand vil løbe den store risiko. Han vil næppe heller gå med til, at uddele overskuddet som foran nævnt til sine medarbejdere, således at han selv – i løbet af få år – er ude af spillet. Dette er en statsopgave, og når den er gennemført, så kan vi med god samvittighed hævde, at vi har givet Grønland det bedst mulige grundlag for en fremtidig solid erhvervsudvikling.

Grønland er et samfund, der lever på eksistensmulighedernes grænse, og derfor må der gøres en indsats, som vi kan være bekendt, og det danske samfund har råd til det i dag.